

TÜRKİYE'DE AİLE REHBERLİĞİ ÇALIŞMALARI

Zeynep Hamamcı* • Seher A. Sevim**

ÖZET

Bireylerin yaşamında önemli bir rol oynayan aile kurumu, yapısal nitelikleri, işlevleri, barındırdığı ilişkiler vb. konular açısından değişik disiplinler tarafından incelenmiştir. Yapılan kuramsal araştırmalarla aile kurumu açıklanmaya çalışılmakta ve elde edilen bilgiler özellikle uygulamalı alanlarda kullanılmaktadır. Psikolojik Danışma ve Rehberlik, sözü edilen uygulamalı alanlardan birisidir. Bu makalede aile rehberliğine ilişkin kavramlar ile Türkiye ve yurt dışındaki aile rehberliği uygulamaları hakkında bilgi verilmiştir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Aile rehberliği, aile yaşamı eğitimi, anababa eğitimi.

ABSTRACT

Family, as an institution playing an important role in the lives of individuals, has been investigated in terms of its structural features, functions, relationships, and so forth. Research is conducted to examine family and findings are used in applied sciences, one of which is counseling and guidance. In this paper, broad information about family guidance concepts and practices in Turkey and other countries is provided.

KEY WORDS

Family guidance, family life education, parent education.

Sanayileşme, şehirleşme ve teknolojik gelişmeler toplumdaki kurumlara yansımaktadır. Sosyal ve ekonomik değişimler aile üyeleri arasındaki etkileşimleri, anababanın çocukla ilgili düşüncelerini ve çocuk yetiştirme tarzlarını etkilemektedir. Ortaya çıkan hızlı değiş-

meler, aynı zamanda toplumu oluşturan bireylerde çatışma, kaygı ve gerilimlere neden olabilmektedir. Değişimlere ayak uydurmak zorunda kalan aile üyeleri ise desteklenme ihtiyacı hissedebilmektedirler. Artan endüstrileşme ve kentleşme ile birlikte kendini gösteren boşanma oranlarının artması, evlilik ve aile rollerindeki değişiklikler, ana baba-çocuk çatışmaları gibi durumlar A.B.D.'de "aileyi güçlendirme girişimlerini" ortaya çıkarmış ve "aile yaşamı eğitimi (family life education)" adı verilen çalışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Arcus, 1992, Arcus, Schvaneveldt ve Moss, 1993).

Aile yaşamı eğitiminin tanımı konusunda farklı görüşler söz konusudur. 1960'lı yıllardan bu yana yapılmış bazı aile yaşamı eğitimi tanımları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Arcus, Schvaneveldt ve Moss, 1993).

TABLO 1 Aile Yaşamı Eğitimi Tanımları***

Yıl	Tanım
1964	"Aile yaşamı eğitimi, flört etme, evlilik ve ana babalık ile ilgili olgulara, tutumlara ve becerilere değinir...Aile yaşamı eğitimi kavramı içerisinde ebeveyn-çocuk, karı-koca, kız-erkek gibi farklı ilişkiler ele alınır" (Kerckhoff, 1964).
1967	"Aile yaşamı eğitimi, aile üyeleri olarak insanların davranışlarını inceler... Öğrencinin eş, ana baba, kardeş, evlat, büyükanne-büyük-baba rollerinde yeni sorumluluklar üstlendiği bir aile üyesi olarak davranırken yararlanabileceği farklı seçenekleri daha iyi anlamasını sağlamayı amaçlar" (Somerville, 1967)
1974	"Aile yaşamı eğitimi, bireysel rollerin ve kişiler arası ilişkilerin, aile modellerinin ve alternatif hayat tarzlarının, her yaşta insanların duygusal gereksinimlerinin ve cinsiyetin fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik yönlerinin ele alınmasıdır" (Herold, Kopf ve deCarlo, 1974).
1989	Aile yaşamı eğitimi...yetişkinlerin günlük hayatta yani başkaları ile kuracakları ilişkilerde, yaşayacakları olaylarla baş etmelerinde ve kişisel potansiyellerini hayata geçirmelerinde sahip oldukları becerileri daha etkili kullanabilmelerini sağlamaya yöneliktir" (Tennant, 1989).
1995	Aile yaşam eğitiminin amacı, aile yaşantısını geliştirmenin ve aileyle ilişkin sosyal sorunları azaltmanın bir aracı olarak yapılandırılmış eğitim programları kullanılarak aile yükümlülükleri ve rolleriyle ilgili ailelere ve aile üyelerine yardım etmektir (Arcus, 1995).

Aile yaşam eğitimi programları 1960'lı yıllarda özellikle annelere yönelik olarak başlamıştır. Daha sonraki yıllarda hem bu programlarda ele alınan konular genişlemiş hem de anneler dışındaki aile üyeleri özel-

(*) Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyesi.

(**) Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi öğretim üyesi.

(***) 1995 yılına kadar olan tanımlar Handbook of Family Life Education adlı kitaptan alınmıştır (Arcus, Schvaneveldt ve Moss, 1993).

likle babalar çalışmalarına dahil edilmiştir (Arcus, 1995). Bu programlarda çocuk yetiştirme ve evlilik ilişkisini geliştirme yaygın bir şekilde ele alınan konular olmasına rağmen son yıllarda orta yaşlı ve yaşlı insanlara yönelik programların geliştirilmesi gerektiği vurgulanmakta ve ileri yaşlardaki bireylerle yapılmış çalışmalar dikkat çekmektedir (Brubaker ve Roberto, 1993; Morris ve Ballard, 2003).

Aile yaşamı eğitimi eğitimsel, geliştirme (enrichment) ve terapi olmak üzere üç temel kategoriye ayrılmaktadır. Eğitimsel programlar belirli konuların gruplarda öğretilmesi ve tartışılmasıyla ilgilidir. Bu programların amacı bireylere iletişim, aile ilişkileri, çocuk yetiştirme vb. konularda bilgiler vermektir. Geliştirme veya beceri geliştirme (skill training) programları yaşantısaldır ve grup çalışması şeklinde uygulanmaktadır. Bu programlarda öğretme ve bilgi verme sınırlıdır ve sağlıklı ilişkileri olan, fakat ilişkilerini geliştirmek isteyen kişilere yöneliktir. İlişki geliştirme programları ister eşlere ister anababalara yönelik olsun insanın büyüme ve gelişme kapasitesi olduğu varsayımına dayanmaktadır. Evlilik ve aile terapisi ise ilişkilerinde sorun yaşayan aile veya eşlerle yapılmaktadır (Hof ve Miller, 1983)

Aileye yönelik yurt dışında mevcut literatür gözden geçirildiğinde anababalık becerileri (parenting skills), anababa eğitimi, beceri eğitimi, bilgi verici danışmanlık (informative counseling) gibi değişik terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Aile eğitim programında sadece didaktik bir şekilde bilgi veriliyorsa anababa eğitimi, yaşantısal etkinlikler ağırlıklı ise ve sınırlı bilgi vermek söz konusu ise beceri eğitimi veya ilişkiyi geliştirme terimi kullanılmaktadır. Ülkemizde ise aile eğitimi kavramı daha çok özel eğitim ve okul öncesi eğitimi alanında yapılan çalışmalarda kullanılmakta; psikolojik danışma ve rehberlik alanında aile rehberliği kavramı tercih edilmektedir.

Kuzgun (1994), aile rehberliğini bilgi verme ağırlıklı hizmetler olarak tanımlamaktadır. Aile rehberliği anababalara çocuk eğitimi ve sağlıklı iletişim konusunda bilgi verme hizmetidir. Kuzgun'a göre aile bireylerini beden ve ruh sağlığını koruyucu ve geliştirici

ci çevre olanaklarından haberdar etmek de rehberlik hizmetleri arasında yer almaktadır. Ülkemizde aile rehberliği kapsamında yapılan çalışmalar daha çok çocuk yetiştirme konusuna odaklanmıştır. Evlilik ilişkisini geliştirme programları yok denecek kadar azdır (Sevim, 1996). Bu makalede de anababa eğitimi (parent education) konusu ele alınacaktır.

Yurt dışında programlara dayalı olarak yapılan anababa eğitimi çalışmalarında belirli amaçlara ulaşmak için hazırlanan etkinliklerin grup ortamında yapılması, ev ödevleri, ev ziyaretleri, bilgi verme gibi değişik yöntemler kullanılmaktadır. Ayrıca anababalar gruptaki uygulamalı yaşantılar yoluyla öğrendikleri yeni becerileri çocuklarıyla olan ilişkilerinde denemekte, grup lideri ve üyelerinden geri bildirim almaktadırlar (Swick, 1993).

Anababa eğitiminin içeriğinde anababalık süreci, çocuk gelişimi ve çocuğun okul başarısı için gerekli olan bilgi ve beceriler yer almaktadır. Anababaların gereksinimlerine ve çocukların yaşlarına göre farklı programlar oluşturulmaktadır (Swick, 1993; Barclay ve Hauts 1995).

Yurtdışındaki Anababa Eğitim Programları

İlgili literatür gözden geçirildiğinde, yurt dışında yaygın bir şekilde uygulanan anababa eğitim programları; Adler'in Bireysel Psikoloji yaklaşımına dayalı olarak geliştirilen Etkili Anababalık için Sistemik Eğitim (STEP), davranışçı yaklaşıma dayalı uygulanan programlar ve insancı yaklaşıma dayalı olarak geliştirilen Etkili Anababa Eğitimi (E.A.E)'dir. Ayrıca akılcı duygusal terapiye dayalı olarak William Glasser tarafından geliştirilen Ebeveyn Katılım Programı ve Transaksiyonel Analize dayalı olarak uygulanan programlar bulunmaktadır (L'abate, 1981; Whirter ve Voltan Acar, 1998).

Davranışçı anababa eğitimi, öğrenme kuramları özellikle edimsel koşullamanın ilkelerine dayanmaktadır. Amaç, uygun olmayan davranışın belirlenerek olumlu ve sosyal olarak yeterli kabul edilen davranışların artırılmasıdır. Çocuklarda olumlu ve

yeterli davranışlarını geliştirmek için anababalara davranışın tanımlanması ve kaydedilmesi, olumlu pekiştiricilerin kullanılması, yeni davranışın biçimlendirilmesi ve davranışların söndürülmesi öğretilmektedir ve anababalar öğrendikleri bilgileri evde uygulayarak beceri kazanmaktadırlar. Davranışçı anababa eğitimi zihin engelli çocukların ve otistik çocukların anababalarıyla da başarılı bir şekilde kullanılmaktadır (Akkök, 1984; Sucuoğlu, Küçükler ve Kanık, 1984; Ehly, Cooley ve Rosenthal, 1985).

1975 yılında geliştirilmiş ve ülkemiz de dahil olmak üzere birçok ülkede uygulanan Etkili Anababa Eğitimi ise Carl Rogers'ın çalışmalarını temel alarak Gordon tarafından geliştirilmiş bir programdır. Etkili Anababa Eğitimi iki temel ebeveynlik becerisine odaklanmaktadır; etkin dinleme ve ben dili (ben mesajları). Bu eğitim programında, çocuğun davranışını değiştirme veya kontrol etme yerine çocuğun çevresini değiştirmek için bazı stratejiler öğretilmektedir. Programın ana özelliği, iletişim becerilerinin geliştirilmesiyle, anababa çocuk arasındaki demokratik etkileşimlerin artmasıdır (Gordon, 1975, Barclay ve Houts, 1995; Whirter ve Voltan-Acar, 1998).

Birçok anababa eğitim programının dayandığı üçüncü yaklaşım, Adler'in bireysel psikoloji yaklaşımına dayalı olarak Dinkmeyer ve McKay (1976) tarafından geliştirilen Etkili Anababalık için Sistematik Eğitim programıdır. Bu yaklaşım sosyal değişkenlere dikkati çekmekte ve temel olarak anababaların, çocuklarının nasıl düşündüklerini ve eylemlerinin altında yatan güdülerini anlamalarına yardım etmeyi amaçlamaktadır. Programın içeriğinde, etkin dinleme ve ben mesajları gibi Gordon'un yaklaşımındaki bazı temel becerilere ek olarak doğal ve mantıksal sonuçlar, çocuğun davranışının amaçları, iyi ve sorumlu ebeveyn arasındaki farklılıklar, ödül ve yüreklendirme kavramları, aile toplantılarının önemi gibi konular da öğretilmektedir. Bu program doğal ve mantıksal sonuçlar yoluyla anababalara olumlu disiplini öğretmekte ve bu metot yoluyla çocuklarda sorumluluk duygusunun gelişeceğini ileri sürmektedirler (L'abate, 1981).

Son yıllarda akılcı-duygusal terapi yaklaşımını temel alan anababa eğitim programları da yaygınlaşmaktadır. Bu yaklaşımda, anababalara çocuklarının problemlerini nasıl ele alacakları ve çocuğun kişilik gelişimini nasıl güçlendirecekleri öğretilmekte ve bu süreçte ortaya çıkan duygusal stres ve kaygıları azaltmada anababalara yardımın önemi kabul edilmektedir. Özellikle anababaların gerçek dışı inançlarını fark etmeleri ve bunları Ellis'in ABC modelini kullanarak değiştirmeleri üzerinde durulmaktadır (Akt., Joyce, 1995).

Etkileri ne ölçüde artırıyor sonuçlar olmasına rağmen, genel olarak programlar anababaların çocuklarıyla sözel etkileşimini artırmaktadır. Ayrıca programlar anababaların çocuk gelişimi konusunda bilgilerini, özellikle çocukların davranışlarına uygun beklentiler geliştirmeleri ile ilgili davranışlarını olumlu etkilemektedir. Programların anababalarda çocuklarına karşı olumlu tutumlar geliştirmelerini sağladığına ilişkin birçok araştırma bulgusu bulunmaktadır (Graybill, 1986; Scaife ve Frith, 1988; Huhn ve Zimpfer, 1989; Joyce, 1995).

Türkiye'deki Aile Rehberliği Programları ve İlgili Araştırmalar

Ülkemizde de son yıllarda ailelere çocuk yetiştirme konusunda kaynak kitap olabilecek yayınların ve konu ile ilgili konferansların arttığı gözlenmektedir. Ayrıca anne ve babalar da çocuk yetiştirme hakkındaki bilgi eksikliğini hissetmekte ve daha çok sayıda anne-baba bu amaçla uzman kişilere başvurmaktadır. Ülkemizde aile eğitim gereksiniminin ortaya çıkmasını sağlayan koşullar yurtdışındaki koşullarla benzer görünmektedir. Örneğin, boşanma oranındaki artış, çekirdek aileye geçişle birlikte çocuk yetiştirmede karşılaşılan zorluklar, kadının daha çok çalışma yaşamına girmesi vb. Ayrıca, ülkemizde kadınların okuma yazma oranı ve eğitim düzeyi 1999 yılı itibariyle kadınlarda ortalama okuma yazma oranı 77.4 iken, kentlerde % 82.2, kırsal kesimde % 67.8'dir (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, s.93.)- gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında daha düşüktür ve bu nedenle var olan sınırlı yazılı kaynaklardan çoğu zaman aileler

yararlanamamaktadır. Özellikle olumsuz koşullara sahip anababaların eğitim gereksinmesi söz konusudur ve ülkemizde bu tür anababalar için geliştirilmiş programlar bulunmaktadır (Kağıtçıbaşı, Bekman ve Sunar, 1993, Turan-Ömeroğlu ve ark., 1997). Bundan sonraki bölümde bu programlar hakkında bilgi verilecektir.

Ülkemizde aile rehberliği çalışmaları ilk kez sistemli olarak 1962-1963 yıllarında Ord.Prof.Dr.Aksel tarafından İstanbul Üniversitesi Mediko-Sosyal Merkezi ve Askeri Tıbbiye'de haftalık sohbet toplantılarıyla başlatılmıştır (Aydoğmuş ve ark., 2001). 80'li yıllardan sonra başlayan ve hala yaygın olarak yürütülen, 0-6 yaşları arasında normal çocuğu olan anababaları bilgilendirici çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalardan en kapsamlı olanları Ana-Baba Okulu, Anne Çocuk Eğitimi (Erken Destek Projesi) ve Aile Çocuk Eğitimi Programıdır.

Anababa okulu modeli, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü tarafından 1989 yılından itibaren uygulanmaktadır. Program cumartesi ve pazar günleri 9.30-13.30 saatleri arasında gerçekleştirilmekte, "Çocuğun Gelişim Özellikleri ve Eğitimi, İletişim, Cinsel Eğitim, Okul, Çocukta Uyum ve Davranış Bozuklukları" ana başlıkları altında toplanabilen konulara değinilmektedir. Toplam 32 saatlik bu programda öncelikle yukarıda bahsedilen konularla ilgili kuramsal bilgi aktarılmakta ve serbest tartışma ortamı oluşturularak sorun çözme aşamasının yaşandığı grup tartışmasına yer verilmektedir. 1989 yılından günümüze kadar 30 kursta 3000 anababanın bu programdan yararlandığı belirtilmektedir. Pari Tutum Ölçeğinin ön test ve son test olarak uygulanmasıyla elde edilen değerlendirmelerde anababaların aşırı koruyucu ve baskıcı-otoriter tutumlarında azalma, buna karşın "eşitlik ve paylaşma" tutumlarında artma görüldüğü saptanmıştır (Aydoğmuş ve ark., 2001).

Erken Destek Projesi olarak adlandırılan Anne-Çocuk Eğitimi Programı ise 1982-1986 yılları arasında İstanbul'da düşük gelirli beş bölgede başlatılmıştır. Bu projenin amacı, okul öncesi eğitim olanaklarından yararlanamayan düşük gelirli ailelerden gelen çocukların annelerini eğiterek, bu çocukların çok yönlü

gelişmelerini sağlamaktır (Kağıtçıbaşı, 1997). Erken Destek Programının iki temel ögesi vardır: Çocuğun bilişsel gelişimine yardımcı olmak ve anneyi çocuğun gereksinimlerine duyarlı kılarak çocuğun tüm gelişimini desteklemesini sağlamaktır. Anne eğitimi, Bilişsel Eğitim Programı ve Anne Destek Programı olarak iki bölümden meydana gelmektedir. Bilişsel Eğitim Programı, çocukta dil gelişimini, algılamaya dayanan becerileri ve problem çözme yeteneğini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda okuma yazma öncesi ve matematik öncesi becerileri geliştirmeyi kapsayan bu program okula hazırlık programı olarak da değerlendirilmektedir. Anne Destek Programını ise annelerin çocuğun tüm gelişim gereksinimlerine duyarlı olmalarını ve çocuklarının (bedensel, sosyal, duygusal) gelişimini desteklemelerini hedeflemektedir (Kağıtçıbaşı, Bekman ve Sunar, 1993).

Yapılan ilk uygulamalardan ve programın uzun vadeli etkilerini kanıtlayan takip araştırmalarından sonra Erken Destek Projesi programının tümü değiştirilerek, 25 haftalık yeni bir program haline getirilmiş ve ev ziyaretleriyle anneye evde öğretim yönteminden vazgeçilmiştir. Bilişsel Eğitim Programı ve Anne Destek Programı grup dinamiği teknikleriyle haftalık toplantılarla 1 yıl olarak Halk Eğitimi öğretmenleri tarafından uygulanmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1998). Erken Destek Projesi 1993'te kurulan Anne-Çocuk Eğitimi Vakfı aracılığıyla Türkiye'de yaygın bir şekilde uygulanan (53 ilde), hem anneler hem de çocuklar üzerinde olumlu etkileri olduğu belirlenen ve kuramsal temellere dayanan en önemli programlardan birisi olarak değerlendirilebilir.

Aile Eğitimiyle ilgili bir başka program Temel ve Ömeroğlu (1991) tarafından geliştirilen Aile Çocuk Eğitimi Programıdır. Bu programın amacı, anneleri ev ziyaretleri yoluyla eğiterek çocuğun gelişimini ve eğitimi desteklemektir. Program iki bölümden oluşmaktadır. Aile Eğitim Programı (AEP) ve Gelişimsel Eğitim Programı (GEP). AEP'te annenin 0-4 yaş çocuğunun gelişimi, sağlığı ve beslenmesi konularında bilgilendirilmesi ve bilgilerini günlük yaşama uygulaması amaçlanmıştır. Konular ele alınırken tartışma, rol oynama,

soru-cevap ve gösteri (demonstrasyon) teknikleri kullanılmıştır. GEP ise çocuğun gelişim özelliklerine göre hazırlanan, gelişimi destekleyici oyunlardan oluşmaktadır. Oyunun amacı açıklanarak, oyunun nasıl uygulanacağı anneye gösterilmekte ve anneye uygulama yaptırılmaktadır. Bu programın etkisini incelemek için yapılan çalışmalarda çocuklarıyla olumlu iletişimi kurdukları (dövmeme, azarlamama, vb.), çocuğun davranışlarını kabullendikleri, çocuklarıyla daha çok ilgilendikleri, gelişimsel oyuncakları daha etkin kullandıkları, daha uygun çevre düzenlemeleri yaptıkları ve çocuklarıyla oyun oynamak için daha çok zaman ayırdıkları belirlenmiştir (Turan-Ömeroğlu ve ark., 1997; Ömeroğlu, Yaşar-Can 2002).

Bu programlar dışında, literatürde okul öncesi ve ilköğretim dönemindeki çocukların anne-babalarına yönelik yapılmış bazı uygulamalarında yer aldığı görülmektedir. Ancak bu araştırmalarda kullanılan programların uygulandığı gruplar sınırlıdır ve izleme çalışmaları yapılmamıştır. Örneğin Akkök ve Sucuoğlu (1988), yuvaya yeni başlayan çocukların, yuvaya uyumlarını kolaylaştırmak için sosyal beceriler kazandırılmasını amaçlayan aile rehberliği programı uygulamışlardır. Okul öncesi çocukların annelerine yönelik yapılan bir başka çalışmada ise ana okuluna giden 3-6 yaş çocuklarını fiziksel ve psikososyal gelişmeleri bakımından istenmedik tutumları olan annelere eğitim vererek tutumlarında olumlu bir değişiklik sağlamak amaçlanmıştır (Kaya, 1994).

Aile rehberliği ile ilgili yapılmış çalışmalar gözden geçirildiğinde daha çok okul öncesi dönemde çocukları olan anne babalara yönelik olduğu göze çarpmaktadır. Topçu-Kabasakal (2001) ise ilköğretimde çocuğu olan annelere yönelik problem çözme, iletişim, davranış kontrolü, roller, duygusal tepki verebilme konularında sağlıklı aile tutumları kazandırmak amacıyla on oturdan oluşan bir eğitim programını uygulamıştır. Göksan (2003) ise çocuğu ilkokulda olan anababalara çocuklarını okul başarısına yardımcı olma konusunda uygulanacak olan aile rehberliğinin, onların tutumlarının davranışsal boyutunu ve beceri algıları

üzerindeki etkisini araştırarak ülkemiz için oldukça önemli olan bir konuya dikkati çekmiştir.

Literatürde gençlik çağında çocukları olan anababalarla yapılan aile rehberliği çalışmaları ise sınırlıdır. Bu yaş grubu ile yapılan bir çalışmada, anababalara çocuklarının meslek gelişimlerine yardımcı olmalarını sağlayacak tutumlar kazandırmayı ve onların meslek gelişimi konusundaki bilgi düzeylerini arttırmayı amaçlayan bir aile rehberliği uygulanmıştır (Hamamcı, 1996). Bir başka çalışmada ise babalar ve onların ergen çocukları arasındaki çatışma düzeyini azaltmak amacıyla iletişim becerilerini geliştirmeye yönelik bilgi verici danışmanlık programı uygulanmıştır (Turna, 1999).

Akkök, Ögetürk ve Kökdemir (1997; 1998) ise TED Ankara Koleji Vakfı ilköğretim Okulu'nda ailenin okula katılımını sağlamak amacıyla bir çalışma yapmışlardır. Ailelerin okulu, eğitim sistemini tanımları, çocuklarının gelişimini izlemeleri için fırsatlar yaratılmıştır. Okul-ev iletişiminin ve tutarlılığının artırılmasına yönelik olarak çalışmalar yapılmıştır. Katılım programının etkileri ise ölçme araçları kullanılarak belirlenmemiştir. Bu çalışmada aile katılımı konusunda yapılan ilk pilot çalışma niteliğindedir.

Özel eğitim alanında ise zihinsel engelli çocuklara özbakım becerilerinin kazandırılmasında (Akkök, 1984; Dikici, 1990; Sucuoğlu, Küçükler ve Kanık, 1992; Çavkaytar, 1998; Eyllen-Sarı, 1999) ve bu çocukların uygun olmayan davranışlarının azaltılmasında (Gültekin, 1999), işitme engelli çocukların eğitiminde (Ünlü, 1986) ve sözel iletişim becerilerinin kazandırılmasında (Kargın, 1990; 2001; Akçamete ve Kargın, 1997) aile eğitiminden yararlandığı görülmektedir. Bazı çalışmalarda ise engelli çocuğu olan çocukların anababalarının kaygı, stres, depresyon düzeyi gibi değişkenlerin azaltılmasında aile eğitiminin etkisi incelenmiştir (Demirsöy-Böcü, 1992; Kuloğlu-Aksaz, 2001; Küçükler, 2001).

SONUÇ

Türkiye'deki aile eğitimi ile ilgili programlara ve araştırmalara genel olarak bakıldığında, çalışmaların 1980'li yıllarda başladığı görülmektedir. Ülkemizde aile eğitimi ile ilgili yaygın ve sistematik bir şekilde uygulanan üç program söz konusudur: Ana-Baba Okulu, Erken Destek Projesi ve Aile Çocuk Eğitim Programı. Aile rehberliği ile ilgili bu üç program aile alanıyla ilgili farklı bilim dalları (Psikoloji, Çocuk Gelişimi, Eğitim Bilimleri) tarafından geliştirilmiş ve uygulanmaktadır.

Yukarıda sözü edilen bu üç program dışında ülkemizde yapılan araştırmaların bir çoğu (Ünlü, 1986; Dikici, 1990; Kaya, 1994; Hamamcı, 1996; Gültekin, 1999; Turna, 1999; Topçu-Kabasakal, 2001) yüksek lisans veya doktora programlarının bir gereği olarak yerine getirilmiştir. Lisansüstü çalışmanın gereği olarak geliştirilen programların daha sonra başka araştırmalarda uygulandığına ilişkin literatürde bir bilgiye rastlanmamıştır. Daha önce hazırlanmış bu programların kısa ve uzun süreli etkilerinin incelenmesi ve programların etkilerini belirlemek amacıyla yeni araştırmaların yapılması aile eğitimi alanına katkılar getirecektir. Aynı konularla ilgilenen her araştırmacı yeni programlar geliştirme zahmetinden kurtulacaktır.

Öte yandan, Türk toplumunun sosyal ve psikolojik özelliklerine uygun farklı kuramsal temellere dayanan yeni programlara gereksinim vardır. Aile yaşamı eğitimi programları güçlü kuramsal kanıtlara dayanarak geliştirilmeli ve aile bireylerinin gereksinimleri göz önüne alınarak hazırlanmalıdır (Arcus, 1992). Ülkemizde ailelerin gereksinimlerinin saptanması için yapılmış üç araştırma belirlenmiştir (Öztop ve Telsiz, 1996; Tokyürek ve Şanlı, 1998; Hamamcı ve Köksal Akyol, 2003). Ailelerin gereksinimlerini belirlemek için kapsamlı araştırmalar yapılmalı ve bu araştırmaların sonuçları program geliştirmeye kaynak olarak kullanılabilir. Aynı zamanda aile eğitimi, çocuk gelişimi konularıyla yakından ilgili olduğu için, program geliştirme aşamasında ülkemizde yapılmış çocuk gelişimi ve gelişim psikolojisi (çocuk ve ergenlik) araştırmalarına ait bulgulardan yararlanmanın uygun

olduğu düşünülmektedir. Aile eğitimi kapsamında uygulanan programların, kısa bir geçmişi olmasına rağmen, olumsuz koşullara sahip çok sayıda anababaya ulaşmakta olması ülkemiz açısından iyi bir gelişmedir.

KAYNAKLAR

- Akçamete, G. ve Kargın, T. (1997). The effectiveness of early intervention programs in the education of children with hearing impairments. **Eric Document Reproduction, Service No: ED 413694.**
- Akkök, F. (1984). **Davranışsal yaklaşımla aile rehberliğinin öğretilebilir çocukların özbakım becerilerine etkisi.** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akkök, F. ve Sucuoğlu, B. (1988). Aile rehberliğinin yuvaya yeni başlayan çocukların sosyal becerilerinin gelişimine etkisi. **Eğitim ve Bilim Dergisi**, 12(68), 10-13.
- Akkök, F., Ögetürk, B. ve Kökdemir, H. (1997-1998). İlköğretimde aile katılımı. **TED Ankara Koleji Eğitim Dergisi**, 97-98, 14-17.
- Arcus, M.E. (1992). Family life education: toward the 21st century. **Family Relations**, 41, 390-398.
- Arcus, M.E., Schvaneveldt, J.D. ve Moss, J.J. (1993). The nature of family life education (Eds : M. E. Arcus, J. D. Schvaneveldt, J. J. Moss.). **Handbook of Family Life Education** (vol.1) içinde, Newbury Park, Sage Publications.
- Arcus, M. E. (1995). Advances in family life education: past, present and future. **Family Relations**, 44(2), s. 336+ EBSCO veri tabanından (Academic Search Premier) alınmıştır.
- Aydoğmuş, K., Baltaş, A., Baltaş, Z. ve ark. (2001). **Ana-baba Okulu.** İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Barclay, D.R. ve Hauts, A.C. (1995). Parenting Skills: A review and developmental analysis of training content. (Ed: W.Donohve ve L.Krasner). **Handbook of Psychological Skills Training: Clinical Techniques and Applications** içinde, Massachusetts: Allyn and Bacon, 195-228.
- Brubaker, T. H. ve Roberto, K.A. (1993). Family life education for the later years. **Family Relations**, 42(2), s.212+ EBSCO veri tabanından (Academic Search Premier) alınmıştır.
- Çavkaytar, A. (1998). **Zihinsel engellilere öz bakım ve ev içi becerilerin öğretiminde bir aile eğitimi programının etkililiği**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Demirsöy-Böcü, (1992). **Bilgi verici danışmanlığın beyin felçli çocuğu olan annelerin kaygı düzeyine etkisi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dikici, A. (1990). **Zihinsel engeli olan çocukların annelerine yönelik grup rehberliğinin tutum değişimi açısından etkililiği**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Dinkmeyer, D. ve Mckay, G.D. (1976/1997). **Biz Bir Aileyiz**. (Çev: G.Önet), İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları.
- Ehly, S.W., Cooley, J.C. ve Rosenthal, D. (1985). **Working with Parents of Exceptional Children**. Times Mirror, Mosby College.
- Eylenen-Sarı, N. (1999). **Engelli çocuğu bulunan anne babalara uygulanan anne baba eğitim programının etkilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Göksan, Ö. (2003). **Anababaların Çocuklarının Okul Başarılarına Yardımcı Olma Konusunda-ki Tutum ve Beceri Algularını Geliştirici bir Aile Rehberliği Programının Uygulanması**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gordon, T. (1975/1996). **Aile İletişim Dili: Etkili Anababa Eğitimi**. (Çev: E. Aksoy), İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Graybill, D. (1984). A multiple-outcome evaluation of training parents in active listening. **Psychological Reports**, 59, 1171-1185.
- Gültekin, E. (1999). **Uygun olmayan davranışların azaltılmasında ebeveynler tarafından uygulanan uyumsuz davranışların ayrımlı pekiştirilmesinin etkisi (Otistik çocuklar ve ebeveynleriyle eve dayalı aile eğitimi)**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Hamamcı, Z. (1996). **Aile rehberliğinin anne babaların meslek gelişimi konusunda bilgi düzeylerine ve çocuklarına yardımcı olmaya yönelik tutumlarına etkisi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hamamcı, Z. ve Köksal Akyol, A. (2003). 3-6 yaşlarında çocukları olan anne ve babaların eğitim gereksinimlerinin belirlenmesi. **OMEP Dünya Konsey Toplantısı ve Konferansı**. İstanbul:Yapa Yayınları, 55-56.
- Hof, L. ve Miller, W.R. (1983). Marriage enrichment. (Ed : D.H.Olson ve B.C.Miller.). **Family Studies-Review Yearbook: vol.1** içinde 536-562, Beverly Hills: Sage Publications.
- Huhn, P.R. ve Zimpfer, G.D. (1989). Effect of a parent education program on parents and their preadolescent children. **Journal of Community Psychology**, 17, 311-318.

- Joyce, M.R. (1995). Emotional relief for parents: is rational-emotive parent education effective. **Journal of Rational-Emotive and Cognitive Behaviour Therapy**, 13(1), 55-75.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1997). The Turkish early enrichment project and mother-child education program. **Journal of Adolescent & Adult Literacy**, 41, 470-474.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1998). **Kültürel Psikoloji**. İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç., Bekman, S. ve Sunar, D. (1993). **Başarı Ailede Başlar**. İstanbul: Yapa Yayınları.
- Kargın, T. (1990). **Eğitsel yaklaşımlı aile rehberliğinin işitme engelli çocukların sözel iletişim becerilerine etkisi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kargın, T. (2001). Kırsal bölgede yaşayan işitme engelli çocuklara yönelik geliştirilen bireyselleştirilmiş aile eğitim programının etkililiğinin değerlendirilmesi. **Özel Eğitim Dergisi**, 3(1), 49-60.
- Kaya, Ö. (1994). **Annelere verilen eğitimin çocuklarına karşı istenmedik tutumlarına etkisi**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Küçükler, S. (2001). Erken eğitimin gelişimsel geriliği olan çocukların anne-babalarının stres ve depresyon düzeyleri üzerindeki etkisinin incelenmesi, **Özel Eğitim Dergisi**, 3(1), 1-11.
- Kuloğlu-Aksaz, N. (2001). **Bilgi verici psikolojik danışma ve didaktik bilgi verme programının down sendromlu bebeği olan anne babaların umutsuzluk gereksinim ve eş ilişkilerine etkisi**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kuzgun, Y. (1994). Aile eğitimi ile ilgili psikolojik hizmetler. **Uluslararası Aile Yılı Özel İhtisas Komisyon Raporları**. Aile Araştırma Kurumu: Ankara.
- L'abate, L. (1981). Skill training programs for couples and families. (Ed :A.S. Gurman ve D.P. Kniskern.), **Handbook of Family Therapy** içinde, s.617-650, Newyork: Brunner/Manel.
- Morris, M. L. ve Ballard, S. M. (2003). Instructional techniques and environmental considerations in family life education programming for midlife and older adults. **Family Relations**, 52(2), s.167+ PROQUEST.
- Ömeroğlu, E., Yaşar-Can, M. (2002). Ev merkezli aile çocuk eğitimi programının ev ortamına etkisi. **Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi Sempozyumu**, Ankara: Kök Yayıncılık.
- Öztop, H. ve Telsiz, M. (1996). Anne ve babaların ana baba eğitimine ilişkin bilgi ihtiyacının belirlenmesi. **Eğitim ve Bilim**, 20 (101), 56-64.
- Scaife, J. ve Frith, J. (1988). A behaviour management and life stress course for a group of mothers incorporating training for health visitors. **Child Care, Health and Development**, 14, 25-50.
- Sevim, A. S. (1996). **Transaksiyonel analize dayalı bir eğitim programının evli çiftlerin ego durumları ve evlilik yaşamlarına ilişkin bazı değişkenlere etkisi**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sucuoğlu, B., Küçükler, S. ve Kanık, N. (1992). Özel eğitimde anne-baba eğitimi programları (örnek çalışma). **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 25(2), 521-538.
- Swick, J.K. (1993). **Strengthening parents and families during the early childhood years**. Illionis: Stipes Publishing Company.

- Temel, F.Z. ve Ömeroğlu, E. (1991). 0-3 yaş erken çocukluk eğitimi araştırmasının psikomotor yönden incelenmesi. **Ya-Pa 7. Okul Öncesi Eğitim ve Yaygınlaştırılması Semineri**, Eskişehir.
- Tokyürek, Ş. ve Şanlı, N. (1998). Okul öncesi çağı çocuklarına aile ile ilgili sorumlulukların kazandırılması konusunda annelerin eğitim ihtiyacı. **VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi**, Cilt II, 104-109.
- Topçu-Kabasakal, Z. (2001). **Uyum sorunu olan çocukların aile işlevlerini iyileştirmede anne eğitim gruplarının etkisi**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Turan-Ömeroğlu, E., Şahin-Tezel, E. Turla, A. ve ark., (1997). Çocukluk döneminde ev ortamının çocuğun eğitimine katkısı. **I. Ulusal Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi**. Hacettepe Üniversitesi, 28-30 Mayıs, Ankara, s.316-335.
- Turna, R. (1999). **İletişim becerilerini geliştirmeye yönelik bilgi verici danışmanlığın baba-çocuk arasındaki çatışmaya etkisi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ünlü, S. (1986). **İşitme engelli çocukları olan ailelerin uzaktan öğretim ile eğitilmesi**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Whirter, J.M. ve Voltan-Acar, N. (1998). **Çocukla İletişim**. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Summary

FAMILY GUIDANCE STUDIES IN TURKEY

Zeynep Hamamcı* • Seher A. Sevim**

Due to the fact that challenging issues regarding families are getting more and more widespread in today's complex modern societies, the need, particularly in the United States, to strengthen family has become evident. Education programs as to family life have been developed to cope with the increase in divorce rate, parent-child clashes, etc. Family life education has been defined in many different ways in different approaches. These approaches do not pose a great handicap; on the contrary, they help "family life education programs" address several goals (to understand the personality of self and others, to learn how to maintain a house, to promote health, to improve the standard of living and so on) simultaneously (Arcus, 1992; Arcus, Schvaneveldt ve Moss, 1993).

Different terms such as parenting skills, parent education, informative counseling, and skills training can be seen in the literature relating to family life studies done abroad. In Turkey, the term "family education" is more common in the studies about special education and preschool education areas. In the area of psychological counseling and guidance, the term "family guidance" is more commonly used. Kuzgun (1994) defines family guidance as services focusing on parent-informing activities particularly on the issues of child rearing and healthy communication.

Parent education programs that are widely used in the western nations are Systematic Training for Effective Parenting (STEP), grounded in Adler's individual psychology, specific programs based on behavioral approach and Parent Effectiveness Training, based on humanistic approach as well as Parent Involvement Program, developed by William Glasser, based on rational-emotional therapy and the programs

originating from Transactional Analysis (L'abate, 1981; Whirter and Voltan Acar, 1998).

The programs help parents improve verbal communication with their children, although they differ in the effects they bring about. In addition, they enhance parents' understanding of child development and enable them to have realistic expectations from their children in parallel to their development. There are several research findings concerning the positive effects of these programs on parents' attitudes towards their children (Graybill, 1986; Scaife ve Frith, 1988; Huhn ve Zimpfer, 1989; Joyce, 1995).

Studies and conferences on child rearing have undergone a great change recently, along with the increase in the number of the parents who feel the need to be informed about these issues. The studies and programs concerning family education started during 1980s in Turkey. There are three extensive programs conducted systematically: Parent School, Early Support Project and Family Child Education Program.

Parent School Program, initiated 1989 by Educational Science Department of Istanbul University, Faculty of Literature, first gives some theoretical information like child development characteristics, sex education, school life, etc. and then supplies them with a discussion environment in which they deal with problem-solving exercises (Aydoğan et al., 2001).

The purpose of the Mother-Child Education Program, also called Early Support Project, is to educate the mothers coming from low-income families, so that they can help their children with their development (Kağıtçıbaşı, 1997).

Address for correspondence : (*) Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyesi.

(**) Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi öğretim üyesi.

(***) 1995 yılına kadar olan tanımlar Handbook of Family Life Education adlı kitaptan alınmıştır (Arcus, Schvaneveldt ve Moss, 1993).

Family Child Education Program, developed by Temel and Ömeroğlu (1991), aims to train mothers by way of house visits and thus to support overall education of the children in the course of their development (Turan-Ömeroğlu et al., 1997; Ömeroğlu, Yaşar-Can 2002).

Other than these programs mentioned above, there are some programs aiming at the parents of children at the age of preschool and primary school. Family guidance studies in relation to adolescents are quite limited. However, it must be encouraging to know that family education programs, even though they are relatively new, have started to be access able by a great number of parents in Turkey.